

بازشناسی ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی از منظر نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبائی*

معصومه آیشم: دکتری شهرسازی اسلامی و مدرس شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران
مرتضی میرغلامی: دانشیار طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران
احد نژاد ابراهیمی: دانشیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران

Recognizing the Iranian-Islamic city's values from the perspective of Allameh Tabatabai's theory of Derivative Perceptions Abstract

Nowadays, the field of value and value studies has entered many sciences and researches and has left various influences. The field of architecture and urban planning studies is no exception and the issue of value and the views around it has become an important focus that has a great impact on the adoption of measures at various scales. Values in architecture and urban planning actually represent events that affect the context of time (history), present and future. It can depict a variety of species at different time intervals. The values of the Iranian-Islamic city are no exception to this and are a key phrase in urban research. The purpose of this study is to deduce the values of the Iranian-Islamic city with emphasis on the theory of derivative perceptions of Allameh Tabatabai. According to the purpose, this research is included in the category of qualitative studies. The research method is a mixed of content analysis method, descriptive-analytical method with logical reasoning approach (cultural-discourse) using library and documentary studies. According to the studies and evaluations, the use of the philosophical theory of derivative perceptions in urban studies requires transfer filters, which are called the basics of urban study, which have been identified in five species. And then the ten values of the Iranian-Islamic city were inferred. These values include: the value of monotheistic belief and unity, the value of justice and distribution of interests, the value of security and collective interests, the value of balance in all urban strata, the value of willingness to participate, the value of social capital and neighborhood-citizenship rights, the value of attention to creation Environment is the value of peace and natural perfection, the value of human dignity and the value of Islamic manifestations of the city. Identifying values in an urban context requires attention to the context and culture that the theory of derivative perceptions of this context has provided and led to a principled investigation and inference of the values of the Iranian-Islamic city. Paying attention to this theory and the values inferred can be effective and efficient in the decision-making process, decision-making and especially urban management and planning.

Keywords: Values, Iranian-Islamic city, Derivative Perceptions Theory.

چکیده

امروزه حوزه مطالعاتی ارزش و ارزش‌شناسی در علوم و پژوهش‌های بسیاری وارد شده و تأثیرات متنوعی بر دانش هر حوزه برجای گذاشته است. حوزه مطالعاتی معماری و شهرسازی نیز این امر مستثنی نبوده و موضوع ارزش و دیدگاه‌های پیرامون آن تبدیل به محوریتی مهم شده که تأثیر به سزایی در اتخاذ تدابیر در مقیاس‌های گوناگون ایفا می‌کند. ارزش‌ها در معماری و شهرسازی در واقع بیانگر رویدادهایی هستند که در بستر زمان (تاریخ)، حال حاضر و آینده بر اثر تأثیر می‌گذارد. این امر می‌تواند در بازه‌های زمانی مختلف گونه‌های متنوعی را به تصویر بکشد. ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی نیز از این امر مستثنی نبوده و عبارتی کلیدی در پژوهش‌های شهری به شمار می‌رود. هدف پژوهش حاضر، استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی با تأکید بر نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبائی می‌باشد. با توجه به هدف، این پژوهش در زمره مطالعات کیفی قرار داده می‌شود. روش تحقیق ترکیبی به صورت توأمان، روش تحلیل محتوا، روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد استدلال منطقی (فرهنگی-گفتمانی) با بهره‌گیری از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی می‌باشد. با توجه به مطالعات و ارزیابی‌های انجام شده بهره‌گیری از نظریه ادراکات اعتباری در مطالعات شهری، نیازمند مؤلفه‌های انتقال دهنده بوده که تحت عنوان مبانی و مصادیق مطالعه شهری بوده که در پنج گونه شناسایی شده و در ادامه ارزش‌های ده‌گانه شهر ایرانی-اسلامی استنتاج شد. این ارزش‌ها مشتمل بر: ارزش باور توحیدی وحدت، ارزش عدالت و توزیع منافع، ارزش امنیت و مصالح جمعی، ارزش تعادل در تمامی لایه‌های شهری، ارزش تمایل به مشارکت، ارزش سرمایه اجتماعی و حقوق همسایگی-شهروندی، ارزش توجه به خلقت زیست‌محیطی، ارزش آرامش و کمال یابی فطری، ارزش شأن انسان و ارزش مظاهر اسلامی شهر می‌باشد. شناسایی ارزش‌های در یک بستر شهری، نیازمند توجه به زمینه و فرهنگ بوده که نظریه ادراکات اعتباری این بستر را فراهم نموده و منجر به تدقیق و استنتاج اصولی ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی گردید. توجه به این نظریه و ارزش‌های استنتاج شده می‌تواند در فرآیند تصمیم‌گیری، تصمیم‌سازی و خاصه مدیریت و برنامه‌ریزی شهری تأثیرگذار و کارا باشد.

واژگان کلیدی: ارزش، شهر ایرانی-اسلامی، نظریه ادراکات اعتباری

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول تحت عنوان "ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی و کلان روندها با تأکید بر مؤلفه‌های فضایی-کالبدی؛ نمونه موردی: بافت تاریخی تبریز" به راهنمایی نویسنده دوم و سوم در مقطع دکتری رشته شهرسازی اسلامی، در دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز می‌باشد.

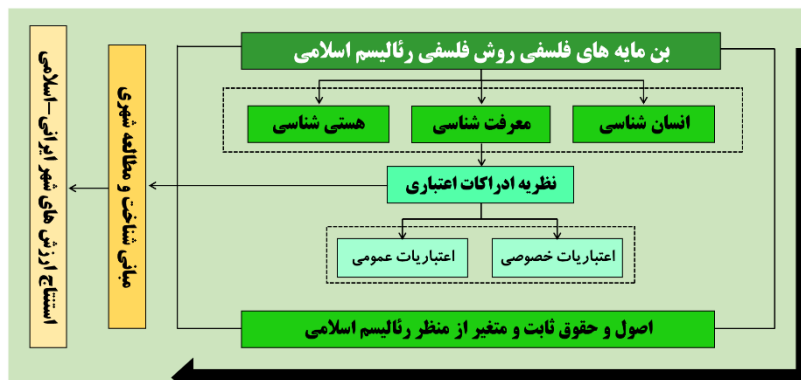
* نویسنده مسئول_m.ayashm@tabriziau.ac.ir

پرداخته شده است. در این پژوهش در جهت تبیین و استنتاج دقیق موضوع، از نظریه ادراکات اعتباری بهره برده شده و ابزارهای مورد استفاده مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی در جهت استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی می‌باشد.

۲- روش و فرآیند پژوهش

عندلیب (۱۳۹۰) "تحقیق را روندی رسمی و منظم که با طی مراحل برای کاوش در مباحث علمی جهت کشف یک حقیقت مجهول صورت می‌گیرد تعریف می‌کند". گسترده‌ی حوزه مطالعاتی، پژوهش حاضر را نیازمند بهره‌گیری از چند روش در بررسی و ارزیابی‌ها و تفاسیر می‌نماید. از همین روی روش تحقیق حاضر به صورت ترکیبی و با بهره‌گیری هم‌زمان از دو روش تحلیل محتوا، روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد استدلال منطقی (فرهنگی-گفتمانی) می‌باشد. "روش تحلیل محتوای کیفی برای بررسی محتوای آشکار پیام‌های موجود در یک متن، استفاده می‌شود. این فن به تحلیل و آنالیز محتوا پرداخته و به پژوهشگر کمک می‌کند تا با استفاده از تحلیل، داده‌هایی را در مورد متن استخراج نماید" (Sha-non & Hsieh, 2005). "در روش تحقیق تحلیلی، روابط بین عناصر تحلیل می‌شود. این نوع تحقیق معمولاً برای روشن نمودن اینکه مؤلفه‌ها و ابعاد موضوع چه رابطه‌ای باهم دارند؟ انجام می‌شود" (خاکی، ۱۳۷۸: ۲۱۳). از همین روی در پژوهش حاضر در جهت بررسی نظریه ادراکات اعتباری و تبیین دقیق روابط بین اقسام اعتباریات و اصول، روابط بین اصول و مبانی شناخت شهری و نهایتاً استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی از دو روش مذکور استفاده است. در این میان ابزارهای مورد استفاده نیز شامل مطالعات کتابخانه و اسنادی می‌باشد. در شکل ۱ فرآیند پژوهش نشان داده شده است.

شهرهای ایرانی-اسلامی واجد ویژگی‌ها و خصوصیات می‌باشد و در طی زمان و در قالب مذهب، اعتقادات، ارزش‌ها و فرهنگ اسلامی شکل گرفته‌اند. این شهرها دارای یکسری ملاحظات و خصیصه‌های درونی بوده که بستری در جهت گسترش و پیشرفت آتی شهری را فراهم می‌کند. امروزه این ویژگی‌ها و خصوصیات در قالب ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی شناخته می‌شود. ارزش از واژه‌های مبهم و پیچیده‌ای است که از گذشته همواره ذهن فیلسوفان و محققین مختلف را به خود مشغول داشته است. واژه ارزش و ارزش‌شناسی در حوزه‌های گوناگونی مطرح گردیده است و به تبع آن در هر حوزه تعریفی مشخص و خاص آن ارائه گردیده است و این تعاریف ناشی از نیاز هر حوزه و ضرورت پژوهش انجام گرفته می‌باشد. یکی از حوزه‌های مهمی که مفهوم ارزش در آن وارد شده است حوزه مطالعات شهری و معماری می‌باشد. "اگرچه ارزش‌ها مفاهیمی نظری هستند، اما در برخی از موارد در کالبد تجسم یافته و قابل درک می‌شوند" (Nejad ebrahimi, 2015: 184). به عبارتی دیگر کالبد بستر تجلی و تجسم ارزش‌ها در شهر است. حوزه مطالعه شهر ایرانی-اسلامی ویژگی‌های آن موضوعی است که در دهه اخیر پژوهش‌ها و مطالعاتی در باب آن صورت گرفته و نتایج گسترده‌ای را در برگرفته است. در این پژوهش‌ها با توجه به مطالعات تاریخی-تفسیری، آیات قرآن و احادیث معتبر و سایر منابع موجود به بررسی شهر ایرانی-اسلامی پرداخته شده و گونه‌های متنوعی از شهر ایرانی-اسلامی ویژگی‌های متناسب به آن ارائه شده است. اما توجه به زمینه و فرهنگ موضوعی است که در استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی مهجور واقع شده است. از همین روی، پژوهش حاضر بر آن است تا با بهره‌گیری از نظریه ادراکات اعتباری ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی را استنتاج کند. نظریه ادراکات اعتباری را می‌توان برخاسته از زمینه و فرهنگ ایرانی-اسلامی عنوان نمود که مسیری درست و چهارچوبی بومی را در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد. هدف از پژوهش حاضر استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی از منظر نظریه ادراکات اعتباری می‌باشد؛ که با روش ترکیبی به بررسی موضوع

شکل ۱- فرآیند پژوهش، مأخذ: نگارندگان.

۳- مبانی نظری پژوهش

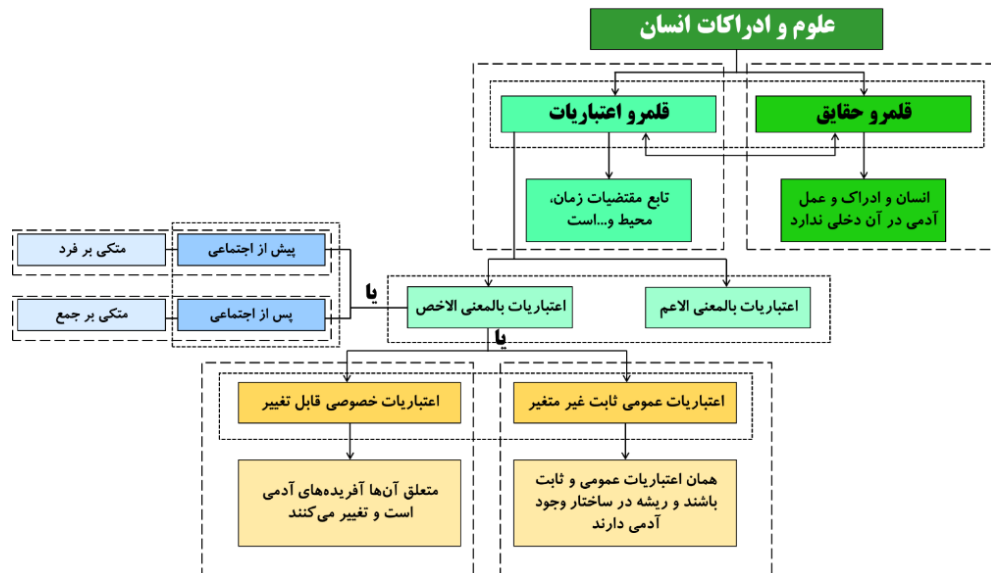
۳-۱- نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی

نظریه ادراکات اعتباری مطابق نظر استاد مطهری از ابتکارات علامه طباطبایی بود. نظریه ادراکات اعتباری استعداد و قابلیت به کارگیری در حوزه‌های دانشی گوناگون را دارد؛ اما تاکنون بیشتر از دیدگاه فلسفه اخلاقی و دانش اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است (یزدانی مقدم ۱۳۸۵، ۱۶)؛ این نظریه با نظر فلاسفه غربی چون هیوم تا حدی شبیه می‌باشد (سروش، ۱۳۵۸: ۲۵۷). این نظریه توضیح می‌دهد که آدمیان در هنگام برقرار نمودن ارتباط عملی با محیط خارج از خود با تکیه به اندیشه‌های خاصی عمل می‌نمایند که آن‌ها بر اساس نیاز درونی خود واقعیت‌های بیرونی تنظیم می‌گردند. این اندیشه‌ها که ایشان آن‌ها را ادراکات اعتباری نام می‌نهند، در هرگونه رفتار فردی و اجتماعی آدمی حضور دارند (کمالی و اکبریان ۱۳۹۴، ۱۰۰). نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی را می‌توان از دوجه بررسی کرد. از وجه نخست، این موضوع اصلاً و اساساً در حوزه معرفت‌شناسی است و باید آن را به عنوان نظریه‌ای جدید، تنها در این حوزه بررسی کرد؛ اما از وجهی دیگر، موضوعی مربوط به انسان و فرهنگ و مبنایی برای تأمل است (مصلح، ۱۳۹۲: ۲۳).

علامه به طور کلی دو قلمرو را به رسمیت می‌شناسد، یکی «قلمرو حقایق» که انسان، ادراک و عمل آدمی در آن داخل نیست و دیگری «قلمرو اعتباریات» که تابع اقلیم و محیط و زمینه و... است. علامه طباطبایی معتقد

است انسان یا هر جانور زنده، میان خود (قوای فعاله) و میان حرکات حقیقی و خواص و افعال اختیاری خود اجمالاً یک سلسله ادراکات و علومی را ساخته و توسط می‌نماید (طباطبایی، ۱۳۶۸: ۱۳۸). علامه در ادامه نیز اعتباریات را در دو دسته قرار می‌دهد: اعتباریات بالمعنی الاعم و اعتباریات بالمعنی الاخص. وی اعتباریات بالمعنی الاخص (اعتباریات عملی) را نیز در دو بخش مشتمل بر: اعتبارات عمومی (ثابت غیر متغیر مانند اعتبار متابعت علم و اعتبار اجتماع و اختصاص) و اعتباریات خصوصی (قابل تغییر مانند زشت و زیبایی‌های خصوصی و اشکال گوناگون اجتماعات) جای می‌دهد (طباطبایی، ۱۳۶۸: ۱۳۹). اعتباریات عمومی ناظر به فرد است یعنی شخص، قبل از تشکیل جامعه یک دسته از اعتباریات را خلق می‌کند و افعالی را بر اساس آن‌ها انجام می‌دهد (افشار کرمانی و قوائلو ۱۳۸۹، ۱۰۷). اعتباریات عملی در نوع دیگری از طبقه‌بندی به دوطبقه و گونه پیش از اجتماع و بعد از اجتماع تقسیم می‌شوند که شامل: اصل ضرورت وجوب، حسن و قبح، اخف و اسهل، اصل استخدام و اجتماع، اصل متابعت علم می‌باشد (طباطبائی ج ۲، ۱۳۳۵، ۲۰۲-۲۱۶). که اصل استخدام و اجتماع مهم‌ترین قسم تلقی می‌شود. مالکیت و ملک، کلام-سخن، ریاست و امرونهی از اقسام بعد از اجتماع است و علامه بیشترین نوآوری را در ذیل ملک و ریاست طرح می‌کند. در شکل ۲ دسته‌بندی مربوط به ادراکات انسان از منظر دیدگاه علامه طباطبایی آورده شده است.

در جدول صفحه بعد می‌توان اقسام این اعتباریات را به تفکیک مشاهده نمود.

شکل ۲- علوم و ادراکات انسان از منظر دیدگاه علامه طباطبایی، مأخذ: نگارندگان.

جدول ۱- اقسام اعتباریات عمومی از منظر نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبائی،

مأخذ: نگارندگان، مأخذ پایه: (طباطبائی، ۱۳۷۵: ۱۷۳)؛ (طباطبائی، ۱۳۵۰: ۴۲۲)؛ (طباطبائی، بیتا: ۳۳۳-۳۳۴)؛ (طباطبائی، ۱۳۶۸)؛ (پورحسن، ۱۳۹۲)؛ (هاشمی، ۱۳۸۷)؛ (میرغلامی و میثاقی، ۱۳۹۹: ۱۵)؛

توضیحات	اقسام	اعتبارات پیش از اجتماع	اعتبارات عمومی
به تفسیر علامه، انسان برای برقراری ارتباط با جهان و محیط پیرامون در ذهن خود نسبت وجوب و ضرورت را ایجاد و تعیین می‌کند.	وجوب		
این اصل جز امور اعتباری بوده و براساس زمینه و زمان امکان تغییر در آن وجود دارد. به‌عنوان مثال امکان دارد امری که قبیح و زشت تلقی می‌شود در زمینه و زمانی دیگر خوبی شمرده شود.	اصل حُسن و قُبَح		
قوای فعاله در صورت مواجه شدن با دو فعلی که از جهت نوع مشابه اما از جهت صرف قوه و انرژی مختلف باشند به نحوی که یکی دشوار و پررنج و دیگری آسان باشد ناچار قوه فعاله به سوی آسان تمایل پیدا می‌کند. تأثیر این اصل را هم در سایر اعتباریات فردی و جمعی و هم بر عادات و رسوم و زبان و لغات می‌توان دید.	اصل اخف و اسهل		
این اصل بنیادی‌ترین اصل در میان اقسام اعتباریات است. ساده‌ترین تعریف از این اصل را می‌توان به این صورت عنوان نمود که: انسان از دیگر موجودات جهان در جهت رفع نیازهای خود و حفظ بقا بهره می‌برد.	اصل استخدام و اجتماع		
منظور از این قسم از اعتباریات پیش از اجتماع، وجود هدف و آرمان برای هر عمل است. به عبارتی انسان در اعمال و واکنش‌های خود آرمان و هدفی مشخص را دنبال می‌کند.	فایده و غایت در عمل		
هر اعتبار در بسترهای مختلف زمانی احتمال تغییر دارد. به عبارتی دیگر تغییر اعتبار خود یک اعتبار عمومی است.	اعتبار عمومی تغییر اعتبار	اعتبارات بعد از اجتماع	
این اصل همان اصل اختصاص است. هنگامی که این نسبت اعتباری اختصاص به عین چیزی تعلق گیرد در اصطلاح آن را مالکیت و هنگامی که به فایده و بهره‌ای که از چیزی برده می‌شود تعلق گیرد، در اصطلاح آن را حق می‌نامند.	اصل ملک		
از محسوسات آغاز می‌شود و با توسعه‌ی اجتماع پیچیدگی آن تزیید می‌یابد.	کلام-سخن		
آدمی دریافته است در جمعی که هر یک خواسته‌هایی داشته که برای دستیابی به آن‌ها، جمع شدن کنار یکدیگر و همسو کردن نیروها و فعالیت‌ها را اعتبار نموده‌اند، می‌بایست همان‌گونه هماهنگی برقرار کرد. به عبارتی دیگر می‌توان گفت این اصل اشاره به توسعه وجود و مقام خود و گروه و یا جمع را جز خود نمودن، دارد.	ریاست و مرئوسیت		
امر و خواستن کاری از دیگری چنانکه با تأمل به دست می‌آید. این قسم در ارتباط نزدیک با اصل ریاست و مرئوسیت قرار گرفته است. در نتیجه باید گفت که در مورد امر، شخص امر مأمور را جزء وجود خود و به منزله عضو فعال خود قرار می‌دهد پس نسبت میان مأمور و میان فعل نسبت وجوب (باید) می‌باشد	امرونی		
در جایی که رابطه ریاست و مرئوسیت میان افراد نباشد (مانند خریدار و فروشنده و مالک و مستأجر و ...) اعتبارات متساوی الطرفین موردتوجه قرار می‌گیرند. اقسام مبادله‌های تجاری و غیرتجاری و ارتباطات و حقوق متعادل اجتماعی (حق همسایگی، حقوق بهره‌برداری از امکانات اجتماعی و ...) از این گروه اعتبارات هستند.	اعتبارات در مورد تساوی طرفین		

اموری متغیر است؟ می‌توان ابعاد مختلف زندگی انسان را در چهار بخش بررسی نمود: الف) رابطه انسان با خدا؛ مانند پرستش ب) رابطه انسان با خود؛ مانند تهذیب نفس ج) رابطه انسان با طبیعت؛ مانند نوع خوراک، پوشاک، مسکن و ابزار و وسائل مورد استفاده در زندگی د) رابطه انسان با انسان‌های دیگر؛ مانند روابط خانوادگی، روابط اجتماعی در داخل یک جامعه و روابط اجتماعی بین جوامع که تنظیم این روابط در قالب قوانین مدنی، قضایی، اساسی، بین‌الملل و مانند آن تجلی می‌کند" (مطهری، ۱۳۷۰: ۳۱-۲۹). احکام و اصولی که در جامعه اسلامی ملزم به اجرا هستند در دو دسته مطرح و قرار داده می‌شوند: احکامی که ثابت بوده و قابل تغییر نیستند و دوم احکامی که قابلیت تغییر را دارند (مولایی، ۱۳۹۶: ۵۱). احکام، اصول و مقرراتی که در جامعه اسلامی می‌بایست تبیین و اجرا گردد مشتمل بر دو قسم است:

۱) قوانین ثابت و ابدیت دین و شریعت: احکام

آسمانی و قوانین شریعت که مواردی ثابت و احکام غیرقابل تغییر می‌باشند، این‌ها یک سلسله احکامی هستند که به وحی آسمانی به‌عنوان دین فطری غیرقابل نسخ بر رسول اکرم (ص) نازل شده‌اند و برای همیشه در میان بشر واجب‌الاجرا معرفی گردیده، چنانکه در آیه اشاره می‌شود: "فَاقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ"؛ سوره روم، آیه ۳۰؛ و در سنت نیز وارد شده است: "حَلَالٌ مُحَرَّمٌ حَلَالٌ أَبَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ حَرَامُهُ حَرَامٌ أَبَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ؛ حلال محمد تا روز قیامت حلال است و حرام محمد تا قیامت حرام است". در میان همین قوانین مدنی نیز نمونه‌های بسیار از مواد ثابت داریم، مانند وجوب زندگی اجتماعی و اصل دفاع از مقدسات و اصل اختصاص مالی و تأسیس حکومت و نظایر آن‌ها (به نقل از مولایی، ۱۳۹۶: ۵۱). بنابراین توجه به اصل این قوانین ثابت در جامعه اسلامی واجب می‌باشد.

۲) قوانین متغیر و مصلحت جامعه: مقرراتی است

که از کرسی ولایت سرچشمه گرفته، به حسب مصلحت وقت وضع شده و اجرا می‌شود (طباطبایی، ۱۳۸۷: ۷۵-۷۹). این احکام و اصول وجهه‌ای موقت داشته و در مقیاس‌های کوچک‌تر نظیر مقیاس‌های محلی به کار برده می‌شود. تفاوت‌ها در سبک‌های

آنگونه که از مطالب آورده شده برمی‌آید، مفاهیم اعتباری بالمعنی الاخص که علامه آن‌ها را اعتباری اجتماعی می‌نامد همان ارزش‌ها هستند. که بیرونی و مستقل از ما نیستند بلکه ابزاری فکری است که به یاری آن‌ها کمالات کسب می‌شود. هرگاه این مفاهیم اعتباری به‌صورت محمول در یک قضیه ظاهر شود دیگر حکم مذکور را نمی‌توان قضیه نامید چون؛ قضیه قابلیت صدق و کذب را دارد در حالی که حکمی که محمول آن یک مفهوم اعتباری است قابلیت صدق و کذب ندارد. بلکه ادعایی است که می‌توان آن را رد کرد یا پذیرفت. "علامه طباطبایی به تمایزی میان «ارزش»، «واقع»، «هست» و «باید» رسیده است. به اعتقاد وی ارزش‌ها مستقل از بشر نیستند و موارد طفیلی احساساتی هستند که با قوای آدمی تناسب دارد. درست برخلاف ادراکات حقیقی که مستقل از بشر می‌باشند" (حسنی، ۱۳۸۳: ۲۰۳-۲۰۲). پس ارزش‌ها مفاهیم اعتباری بوده که در نظریه ادراکات اعتباری مکتب رئالیسم اسلامی علامه مورد بررسی قرار داده می‌شود.

نسبی بودن ارزش‌ها در روش فلسفی رئالیسم اسلامی علامه و خاصه در نظریه ادراکات اعتباری وی را می‌توان ازجمله نکات مهم در این میان نامید. با توجه به استدلال‌های آورده شده از منابع گوناگون، ارزش‌ها تحت لوای مفاهیم اعتباری بالمعنی الاخص (اعتباری اجتماعی) مطرح می‌شوند. اما ارزش‌ها می‌بایست از اصول تبعیت کنند و این عدم تبعیت رو به نوعی می‌توان نافی اصل استخدام دانست. تبیین این اصول در جهت استنتاج ارزش‌ها از محوریت‌های مهم می‌باشد. در دین مبین اسلام و خاصه در روش فلسفی واقع‌گرایی اسلامی، دو نوع اصول ثابت و اصول متغیر منشأ و اساس برنامه‌ریزی، قانون‌گذاری و حکومت‌داری در جامعه و شهرهای اسلامی است.

۱-۳-۱- اصول ثابت از منظر نظریه ادراکات اعتباری و روش فلسفی واقع‌گرایی اسلامی

در تبیین و استنتاج اصول متفکران بسیاری را می‌توان دخیل دانست که در باب اصول و احکام اعتباریات و نحوه تدقیق آن‌ها نظریات ارزشمند خود را ارائه نموده‌اند. اما با توجه به روش فلسفی رئالیسم اسلامی تأکید اصلی بر نظر مطهری که در بحث رئالیسم اسلامی و ادراکات اعتباری مطالعات زیادی را ارائه نموده است، می‌باشد. "اصول اسلام فقط شامل امور ثابت حیات انسان است؛ درباره این که چه اموری از حیات انسان ثابت و چه

زندگی و به‌طور عام‌تر در فرهنگ جامعه بستر تفاوت در این اصول و احکام متغیر می‌شود. اصول و احکام متغیر در بستر زمانی خویش می‌تواند پذیرای رویدادهای نوین باشد.

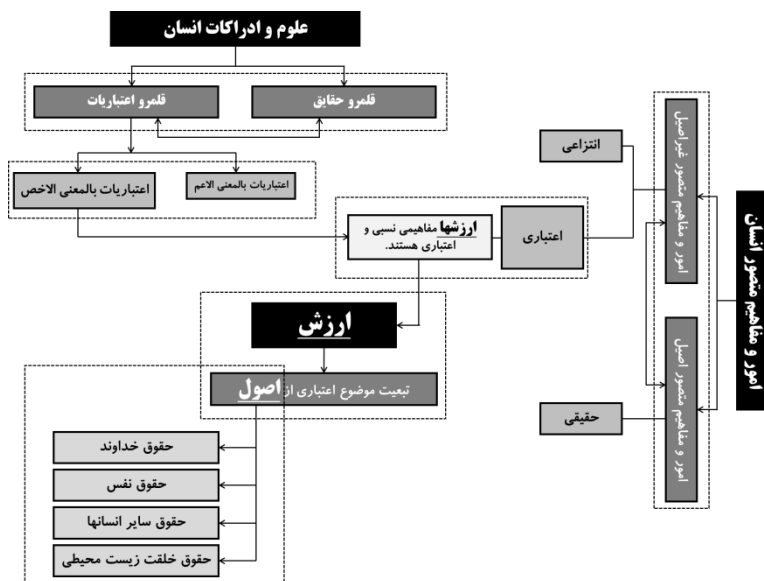
از دیدگاه شهید مطهری نیازهای انسان بر دو گونه است: نیازهای واقعی که خود ثابت و لا‌متغیر است و نیازهایی که بیشتر حکم ابزار وسیله را دارد. نیازهایی که مربوط به معنی زندگی انسان است، ثابت است و نیازهایی که مربوط به شکل و صورت زندگی است، متغیر و متحول است (مطهری، ۱۳۷۰: ۳۲۶-۱۳۴). از‌نظر شهید مطهری، اصول اسلامی مشتمل بر چهار دسته‌اند: رابطه

انسان با خدا، رابطه انسان با خود، رابطه انسان با طبیعت و رابطه انسان با انسان است (مطهری، ۱۳۸۱: ۳۲-۲۹).

با توجه به مطالب آورده شده در رابطه با نظریه ادراکات اعتباری و همچنین با نگرشی بر سخنان شهید مطهری که اصول ثابت را در محوریت‌های گوناگون تقسیم نموده‌اند؛ در رابطه با شهر ایرانی-اسلامی اصول ثابت را می‌توان به این صورت شرح داد: **حقوق و اصول الهی (خداوند)، حقوق و اصول نفس، حقوق و اصول سایر انسان‌ها و حقوق و اصول خلقت زیست‌محیطی**. توجه به این اصول در ارزیابی و بررسی مواردی نظیر ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی که جز ادراکات اعتباری است، بسیار کاربردی و مهم جلوه می‌نماید. با توجه به تدوین چهار اصل در قالب اصول و حقوق شهراسلامی می‌توان در قالب جدول ۲ به تفصیل جزئیات این چهار محوریت را ارائه نمود. این چهار محوریت در تبیین ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی مورد استفاده قرار خواهد گرفت.

مبانی و مصادیق	توضیحات
حقوق خداوند	حقوق و اصولی که در رابطه با ارتباط انسان و خداوند بوده و مستلزم بر تمامی احکام و اصول الهی و ایمانی می‌شود که انسان به خداوند تعالی تکلیف می‌کند. این حقوق و اصول عبارتند از: نماز، روزه، حج، زکات، خمس و غیره.
حقوق نفس	حقوق و اصولی که در رابطه با ارتباط انسان با خود می‌شود و مستلزم بر اخلاقیات، فضائل و دوری از رذایل است. این اصول و احکام را می‌توان منشک از قاعده حلال و حرام، عفت، احترام، تواضع، تقوی، دوری از رذایل نظیر دروغ و اسراف و حیادت و زانیست.
حقوق سایر انسان‌ها	حقوق و اصولی که در رابطه با ارتباط انسان با سایر حیوانات وجود شده و مستلزم بر قوانین اجتماعی شهر اسلامی است. انسان در جهت زیست بهتر در بستر شهری مردم به رعایت آنها است. این قوانین و اصول را می‌توان منشک از حق مالکیت، حقوق همسایگی، قاعده لا‌ضرر، محبت اجتماع، روابط و تعاملات اجتماعی و ... دانست.
حقوق زیست‌محیطی	حقوق و اصولی که در رابطه با ارتباط انسان با خلقت زیست‌محیطی است. همه انسان‌ها در ارتباط خویش با خلقت زیست‌محیطی مردم به رعایت و در نظر گرفتن آن‌ها هستند. این اصول و قوانین منشک از: جلوگیری از آسراف و هب و میل منابع طبیعی و حیاتی، آزار نرساندن به سایر مخلوقات زیست محیطی و ... می‌باشند.

جدول ۲- اصول واقع‌گرایی اسلامی برای تحلیل کلان‌روندها؛ مأخذ پایه: (مطهری، ۱۳۸۲) و (مولایی، ۱۳۹۶).

شکل ۳- جایگاه ارزش در روش فلسفی رئالیسم اسلامی و اصول لازمه در بحث ارزش‌ها، مأخذ: نگارندگان.

درنهایت می‌توان گفت، قوانین، احکام و اصول متغیر منتج از تنوع و گوناگونی‌هایی هستند که در پیرامون ما وجود داشته و در زمان‌ها و بسترهای مختلف به گونه‌هایی متفاوت نمود یافته‌اند. تفاوت‌های فرهنگی، زبان‌ها و گویش‌های مختلف، ویژگی‌های جسمی مختلف، ویژگی‌های روحی و اجتماعی مختلف، طبقه‌بندی‌های اقتصادی مختلف، توانایی‌های مختلف در حوزه‌های گوناگون و ... همه این تفاوت‌ها با همه گستردگی موجود، اگر در بسترهای مختلف زمانی نیز در نظر گرفته شود پیچیده‌تر و گسترده‌تر خواهد شد. لازمه مدیریت و حکومت در جامعه و شهری با این همه تنوع، پابندی به اصول و احکام ثابت در تبیین متغیرها می‌باشد. در شکل ۳ فرآیند تبیین جایگاه ارزش‌ها در نظریه ادراکات اعتباری (منتج از معرفت‌شناسی روش فلسفی رئالیسم اسلامی) و اصول آن نشان داده شده است. اقسام اعتباریات و حقوق و اصول این نظریه در راستای استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی نیازمند یک فیلتر بوده که این فیلتر در مسیر انتقال مباحث نظری به مباحث خرد شهری به کار برده می‌شود.

۲-۳- مبانی و مصادیق مطالعه شهر براساس نظریه ادراکات اعتباری

با توجه به مطالب آورده شده پیرامون نظریه ادراکات اعتباری و همچنین جایگاه ارزش‌ها در این فرآیند، مبانی مطالعه شهر و مصادیق شهری اقسام اعتباریات و با

شهر توجه به خداوند و خدامحوری در تمامی جنبه‌ها وجوه شهری است. می‌توان این مصداق شهری نیز در ارتباط با اصل وجوب نیز دانست.

یکی از مهم‌ترین اقسام اعتباریات عمومی پیش از اجتماع اصل استخدام و اجتماع می‌باشد که کاربرد بسیاری در علوم انسانی را داراست. "علامه خود این اصل را بنیادی‌ترین اعتبار معرفی نموده و سه نتیجه مهم از این اصل را ارائه می‌کند: «الف) انسان مدنی الطبع به معنای ضرورت زندگی جمعی (و نه فطرتاً) است؛ ب) اساس استبداد و استثمار استخدام یک‌طرفه است؛ ج) تمام نظام عادلانه اجتماعی و اهتمام به قانون‌گذاری منشأ در استخدام متقابل دارد»" (پورحسن، ۱۳۹۲: ۵۵) و (طباطبایی، ۱۳۷۵: ۱۷۶). از اصل استخدام و نتایج منتج از آن در قالب مباحث شهری و شناخت شهر محوری نظیر تمایل و نیاز انسان به حضور در جامعه را مطرح می‌کند. به نظر علامه «اجتماعی بودن انسان، از مطالبی است که اثبات آن، احتیاج به بحث زیادی ندارد، چه آنکه خاصه اجتماعی بودن از فطریات هر فرد است، تاریخ و همچنین آثار باستانی‌ای که از قرون و اعصار گذشته حکایت می‌کند، چنین نشان می‌دهد که انسان همیشه در اجتماع و به‌طور دسته‌جمعی زندگی می‌کرده.» (طباطبایی، ۱۳۶۳: ۴: ۱۵۷ و نیز همان ج ۱: ۴۷۳-۴۷۲). از طرفی دیگر می‌توان به این مهم نیز اشاره نمود که دلالت نیاز انسان به حضور در جامعه علامه بر ارتباط قوی با اصل استخدام و اجتماع، قسم اعتباری پس از اجتماع با عنوان فایده و غایت در عمل نیز می‌تواند ارتباط داشته و در تعامل باشد. این مهم نیز نحوه ارتباط‌گیری در جامعه شهری را تبیین و تدقیق می‌نماید.

از دیگر محوریت‌هایی که از اصل استخدام و اجتماع می‌توان دریافت، تمایل به ارتباط با پیرامون خاصه جهان و محیط پیرامون است به سبب ویژگی مدنی بالطبع بودن انسان. این مهم می‌تواند تمایل انسان به ارتباط با طبیعت را نیز عنوان نموده و پوشش دهد. همان‌گونه که ارتباط انسان به‌صورت ارتباط با خالق و مخلوق (انسان و خلقت (طبیعت)) ذکر می‌شود. مصداق دیگری که با اصل استخدام و اجتماع می‌توان درخصوص مطالعات شناخت شهری مطرح کرد، موضوع اصالت در جامعه است. وجود کثرت در جوامع انسانی در عین وحدت، نشان می‌دهد که درنهایت همه امور به وحدت بازمی‌گردد. وحدتی که کثرت‌ها به آن

نگاهی به بن‌مایه‌های فلسفی و اصول ثابت تدقیق شده مطالعه و بررسی شده است. دلیل دیگر استفاده از نظریه ادراکات اعتباری در تبیین و تدقیق مبانی مطالعه شهری، اهمیت ویژه در موضوع مطالعه و شناخت شهری است که این مهم در قالب نظریه‌های منتج از شناخت و معرفت‌شناسی مهیا می‌گردد؛ نظیر نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی که برخاسته از معرفت‌شناسی روش فلسفی رئالیسم اسلامی در راستای شناخت اندیشه اسلامی می‌باشد. اقسام اعتباریات عمومی در نظریه ادراکات اعتباری بر دو دسته شامل: اعتباریات پیش از اجتماع و اعتباریات پس از اجتماع بوده است. هر قسم از اعتباریات عمومی خود مشتمل بر گونه‌های مختلفی است. اقسام اعتباریات پیش از اجتماع شامل "اصل وجوب، اصل حسن و قبح، اصل آسان‌تر و سبک‌تر، اصل استخدام و اجتماع، اصل فایده و غایت در عمل و اصل اعتبار عمومی تغییر اعتبار" و اقسام اعتباریات پس از اجتماع نیز شامل "اصل ملک، اصل کلام-سخن، اصل ریاست و مرتوسیت، اصل امرونی و اصل تساوی طرفین" می‌باشد.

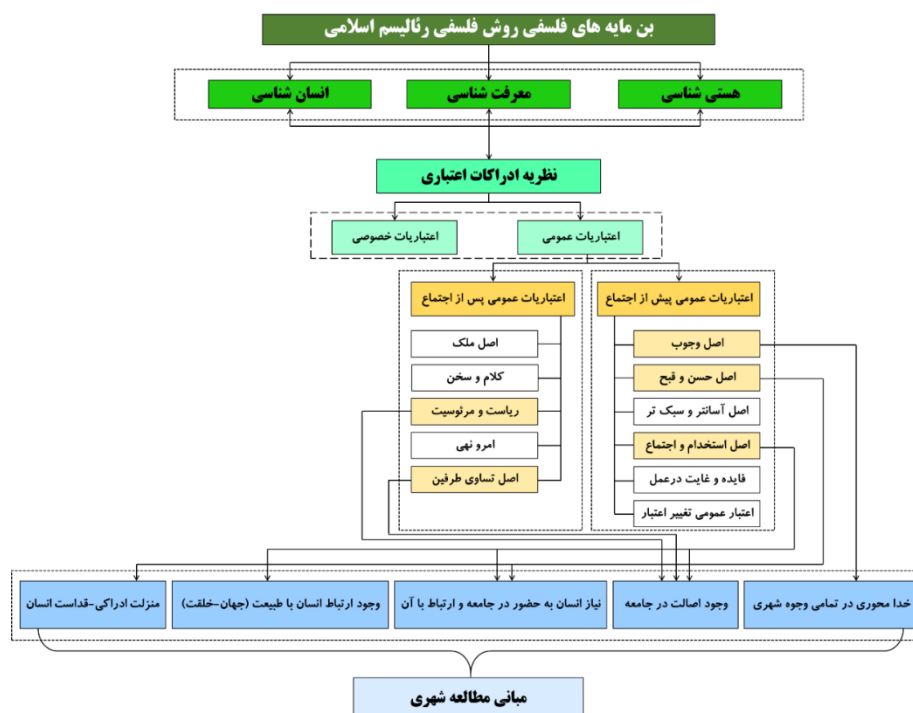
در پژوهش حاضر با تأکید بر این مهم که شناخت منتج از معرفت‌شناسی در روش فلسفی واقع‌گرایی اسلامی بوده و نظریه شناختی این حوزه، نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی می‌باشد؛ با بهره‌گیری از اقسام اعتباریات، به ارائه مبانی مطالعه شهری در راستای استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی پرداخته شده است. از میان ۱۱ قسم از اعتباریات، برخی از آن‌ها در تبیین مبانی مطالعه شهری استفاده نشده است و این امر به دلیل همپوشانی برخی از گونه‌های اعتباریات با یکدیگر است.

مهم‌ترین و کلیدی‌ترین محور در شهر ایرانی-اسلامی خدامحوری و توجه به خداوند است که این اصل جز حقایق بوده و اما در تبیین مبانی مطالعه شهری و مطالعات شهری می‌بایست موردتوجه و تأکید قرار داده شود. همان‌طور که گفته شده: "برترین حقیقت ماوراء طبیعی خداست و او در رأس یا کانون تمام هستی قرار دارد" (باقری، ۱۳۸۲). به عبارتی دیگر توجه به خداوند در تمامی وجوه و لایه‌های زندگی انسان جاری و ساری است. شهر و شهرسازی و اجتماعات شهری نیز از این قاعده مستثنی نبوده و توجه به خداوند یکتا در تمامی امور شهرهایی ایرانی-اسلامی لازم و ضروری است. از این روی می‌توان گفت اولین مصداق شهری و مبانی مطالعه

از نظر علامه طباطبائی، انسان مرکب از جسم و روح است و حقیقت انسان به روح اوست که نوعی خاص از خلقت و از عالم امر است. به عبارتی این موضوع قداست روح انسان را مجدداً یادآور می‌شود. اهمیت توجه به انسان در جوامع و توجه به روح وی را می‌توان از این طریق بیان نمود. این دلالت شهری نیز همانند **منزلت ادراکی انسان** در ارتباط با **"اصل حسن و قبح"** وجود قدرت تمییز و ادراک در انسان است. بنابراین چنین می‌توان بیان نمود که **منزلت قداست انسان** نیز از جمله این مصادیق می‌باشد که به مراتب مورد تأکید و توجه قرار گرفته است. بنابراین مبانی مطالعه شهر برپایه نظریه ادراکات اعتباری (برخاسته از معرفت‌شناسی روش فلسفی رئالیسم اسلامی علامه طباطبائی) و اقسام اعتباریات عمومی آن شامل شکل ۴ می‌باشد. در این تصویر چگونگی تدقیق و تبیین این مهم در فرآیند نیز آورده شده است.

در جدول ۳ می‌توان این ارتباطات را با وضوح بیشتر مشاهده نمود.

رجعت می‌یابند اصل می‌باشد و این امر را می‌توان به **منزله وجود اصالت در جامعه** نیز نسبت داد. به تبع آن جوامع و شهرها و جوامع انسانی واجد اصالت قلمداد می‌شوند. اصالت در جامعه در عین اینکه از طریق اصل استخدام و اجتماع بررسی می‌شود، از طرفی دیگر با دو قسم از اعتباریات پس از اجتماع نیز در ارتباط می‌باشد؛ اصل ریاست و مروت‌سیت و اصل تساوی طرفین که از مجموع این سه اصل می‌توان دلالت وجود اصالت در جامعه شهری را در قالب ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی بسط داد. از دیگر اقسام اعتباریات پیش از اجتماع **"اصل حسن و قبح"** است. با توجه به تعاریف آلوده شده در رابطه با این اصل می‌توان به صورت کلی این اصل و این قسم اعتباری را بیشتر در موضوعات انسان‌شناختی در محیط شهری دخیل دانست. علامه طباطبائی بیان می‌کند انسان نه تنها توانایی ادراک امور حقیقی را دارد؛ بلکه بر پایه آن علوم حقیقی که تمثیل خارجی دارند را شکل می‌دهد. در نتیجه می‌توان انسان را موجودی دارای قدرت ادراک نامید که اعتبار ساز و اعتبار بخش است. بنابراین می‌توان گفت انسان قدرت تمییز و تشخیص و ادراک مفاهیم را داراست. پس **منزلت ادراکی انسان** مبانی شهرشناختی دیگر در این مکتب و روش فلسفی است که در مطالعات این علوم واجد جایگاه ویژه‌ای است.

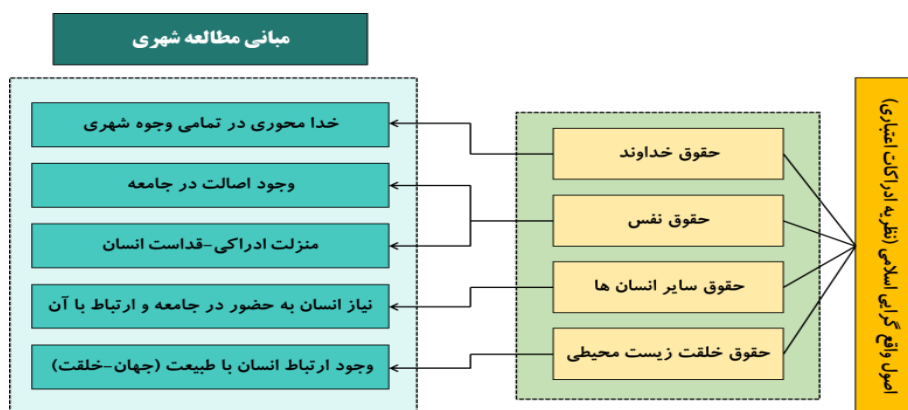

شکل ۴- مبانی و مصادیق شهر براساس نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبائی، مأخذ: نگارندگان.

جدول ۳- مبانی و مصادیق شهری و روابط مصادیق و اقسام اعتباریات در نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی، مأخذ: نگارندگان.

اقسام اعتباریات			مبانی و مصادیق شهری
اصل وجوب (ق.۱) ^۱			خدا محوری در تمامی وجوه شهری
ریاست و مروتیت (ب.۱)	اصل تساوی طرفین (ب.۱) ^۲	اصل استخدام و اجتماع (ق.۱)	وجود اصالت در جامعه
اصل استخدام و اجتماع (ق.۱)		اصل حسن و قبح (ق.۱)	نیاز انسان به حضور در جامعه و ارتباط با آن
اصل استخدام و اجتماع (ق.۱)			وجود ارتباط انسان با طبیعت (جهان-خلقت)
اصل حسن و قبح (ق.۱)			منزلت ادراکی-قداست انسان

با بهره‌گیری نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی در معرفت‌شناسی روش فلسفی رئالیسم اسلامی و اصول این روش به استنتاج و تبیین مبانی و مصادیق شهر پرداخته شد. این مبانی پنج‌گانه مطالعه شهر شامل: **خدا محوری** در تمامی وجوه شهری، **وجود اصالت در جامعه**، **نیاز انسان به حضور در جامعه و ارتباط با آن**، **وجود ارتباط انسان با طبیعت (جهان-خلقت)** و **منزلت ادراکی-قداست انسان** می‌باشند. از سویی دیگر اصول روش فلسفی واقع‌گرایی اسلامی که در گزینش اقسام اعتباریات و در واقع در نحوه انتخاب تأثیرگذار می‌باشد نیز در ارتباطی بسیار تنگاتنگ با مبانی مطالعه شهری قرار دارد. در شکل ۵ این ارتباطات به تصویر کشیده شده است.

شکل ۵- نحوه ارتباط مبانی مطالعه شهری با اصول واقع‌گرایی اسلامی (نظریه ادراکات اعتباری)، مأخذ: نگارندگان.

با استفاده از این مبانی نیز در راه استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی قدم برداشته خواهد شد. پیش از این امر بررسی خود مفهوم ارزش‌ها و ارزش‌های معماری و شهری نیز ضروری به نظر می‌رسد. در همین راستا در ادامه به بررسی ارزش‌ها و ارزش‌های معماری و شهری در حالت کلی و عام پرداخته شده و سپس با بهره‌گیری از مبانی مطالعه شهر منتج از نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی، ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی استنتاج خواهد شد.

۳-۳- ارزش در شهر ایرانی-اسلامی

واژه ارزش^۳ در مطالعات معماری و شهرسازی، اولین بار در مقاله‌ای با عنوان "میراث معماری و شهرسازی و پارادایم مدرنیته؛ منشأ و خاستگاه آن" به قلم آلویس ریگل^۴ در سال ۱۹۰۳ میلادی مطرح شد. وی در مقاله ارزش‌ها را دو دسته قرار می‌دهد: ارزش‌های تاریخی و ارزش‌های هنری. وی واژه ارزش‌های میراث معماری و شهرسازی را در ابتدا با عنوان ارزش تاریخی بعد از رنسانس مطرح نمود و منظور از این واژه در واقع وجود یک بستری تاریخی در گذر

۱- اعتباریات قبل از اجتماع

۲- اعتباریات بعد از اجتماع

3- Value

4- Aloise Riegle

رمان که یکسری مفاهیم توسعه را برای نسل‌های بعدی به ارمغان می‌آورد، عنوان شد. یکی از حوزه‌های مهمی که مفهوم ارزش در آن وارد شده است حوزه مطالعات معماری و شهرسازی می‌باشد. ارزش در حوزه مطالعات معماری و شهرسازی از مهم‌ترین رویکردهای مواجهه با آثار ارزشمند، بافت و مجموعه‌های تاریخی و کهن بر جای مانده است. دسته‌بندی‌های انجام شده از مفهوم ارزش توسط ریگل (A.D.1996)، فیلدن (A.D. 2003)، فیلدن و یوکیلتو (۱۳۸۲)، راندال (A.D. 2002)، تراسبی (A.D. 2000)، ولز (A.D. 2009)، حجت (۱۳۸۰)، حناچی و پورسراجیان (۱۳۹۱)، رحیم زاده (۱۳۸۸) و نژاد ابراهیمی (۱۳۹۲) و... در مقالات و پژوهش‌های گوناگون نشان‌دهنده گستردگی این مفهوم در حوزه مطالعات معماری و شهرسازی می‌باشد. در جهت خوانش سریع این دسته‌بندی‌ها همه موارد در جدول ۴ قرار داده شده است.

جدول ۴- دیدگاه‌های نظریه‌پردازان حوزه مطالعات معماری و شهرسازی در خصوص ارزش

افراد	ارزش‌ها	مفهوم و زیر ارزش‌ها
ریگل آیس	ارزش‌های امروزی	هنری نسبی / تازگی / هنری / کاربردی
	ارزش‌های یادبودی	یادبودی موردنظر / تاریخی / قدمتی (Reigl, 1996A.D)
برنارد فیلدن	ارزش‌های احساسی (هیجانی)	اعجاب / هویت / تداوم / روحانی و نمادین
	ارزش فرهنگی - تربیتی	اسنادی / تاریخی / باستان‌شناختی - قدمت - کمیابی / زیبایی‌شناختی و نمادین / معماری / فضای شهری - محیط طبیعی - بوم‌شناختی / علمی و تکنولوژی
	ارزش کاربردی	ارزش کارکردی / ارزش اقتصادی / ارزش اجتماعی / ارزش آموزشی / ارزش قومی و سیاسی (Feilden, 2003A.D)
راندال مامون	ارزش‌های اجتماعی - فرهنگی	هسته اصلی ارزش‌های حفاظتی که به یک شی، بنا یا مکان ضمیمه شده و حفظ مفهوم آن برای مردم یا گروه‌های اجتماعی، در ارتباط با زیبایی، قدمت، هنر و پیوند آن با افراد یا وقایع مهم و نقش آن در وابستگی فرهنگی می‌باشد. ارزش تاریخی / ارزش فرهنگی - نمادی / ارزش اجتماعی / ارزش روحانی - مذهبی / ارزش زیبایی‌شناسی
	ارزش‌های اقتصادی	یکی از مهم‌ترین راه‌های شناخت جامعه، ارزیابی و تصمیم‌گیری در مورد ارزش نسبی اشیاء، بناها و مکان‌ها می‌باشد. ارزش کاربردی / ارزش غیر کاربردی / ارزش موجودیت / ارزش اختیاری / ارزش میراثی (Randall, 2002A.D)
فیلدن و یوکیلتو	ارزش‌های فرهنگی	این ارزش‌ها شخص گرایانه بوده و حدود علاقه مردم را به موضوع، محیط و تفسیر شاخصه‌های فرهنگی طبیعی و توسعه سیاست‌های اجرایی نشان می‌دهد. ارزش هویت / ارزش فنی یا هنری نسبی / ارزش نادر بودن
	ارزش‌های اجتماعی - اقتصادی معاصر	ارزش‌های کاربردی مربوط به جامعه امروزی و زیرساخت‌های سیاسی و اقتصادی - اجتماعی اند. ارزش اقتصادی / ارزش کارکردی / ارزش آموزشی / ارزش اجتماعی / ارزش سیاسی (فیلدن و یوکیلتو، ۱۳۸۲.ه.ش)
Eduardo Rojas	ارزش‌های اقتصادی	ارزش‌های کاربردی ارزش‌های با کاربرد مستقیم (ارزش مصرفی، ارزش غیر مصرفی)، ارزش‌های با کاربرد غیرمستقیم
	ارزش‌های اجتماعی - فرهنگی	ارزش‌های غیر کاربردی ارزش‌های وجودی، ارزش‌های میراثی، ارزش‌های انسانی
Jeremy Wells	ارزش‌های موضوعی	ارزش زیباشناختی، ارزش معنوی، ارزش اجتماعی، ارزش تاریخی، ارزش نمادین (Eduardo Rojas, 2002, 5)
	ارزش‌های تجربی	ارزش تاریخی ارزش اطلاعاتی / ارزش هنری / ارزش یگانگی (ندرت)
	ارزش‌های اجتماعی - فرهنگی	ارزش نمادین / ارزش فنی / ارزش آموزشی / ارزش تفریحی / ارزش مذهبی (حسی) / ارزش کاربردی / ارزش هویتی / ارزش‌های الحاقی فرهنگی (wells, 2009A.D)

افراد	ارزش‌ها	مفهوم و زیر ارزش‌ها
David Throsby	ارزش زیباشناختی	زیبایی، چگونگی ترکیب اجزاء
	ارزش معنوی	ادراک، روشن گری، بصیرت و درون‌بینی
	ارزش اجتماعی	تعاملات، هویت و احساس آن
	ارزش تاریخی	ارتباط با گذشته
	ارزش نمادین	اشیا به‌مثابه منابع انتقال مفاهیم و معانی (Throsby, 2000A.D)
حناچی و پورسراجیان	ارزش تاریخی	ارزش‌های تاریخی حاصل از فرآیند ساخت اثر- ارزش‌های تاریخی تجدیدناپذیر و منحصربه‌فرد
	ارزش فرهنگی	ارزش اعتقادی/ ارزش هویتی/ ارزش ناشی از قدمت/ ارزش تداوم خاطرات جمعی/ ارزش وحدت در عین تنوع
	ارزش روز	ارزش اقتصادی و تجاری/ ارزش عملکردی/ ارزش مقطعی (حناچی و پورسراجیان، ۱۳۹۱.ش)
مهدی حجت	ارزش‌های احساسی	ارزش‌های زیباشناختی و نمادین، روحانی، اعجاب
	ارزش‌های تاریخی	ارزش‌های تداوم فرهنگی، هویت، قدمت و ندرت، ارزش‌های معمارانه، محیط شهری، محیط طبیعی
	ارزش‌های علمی	ارزش‌های بوم‌شناختی، ارزش‌های اسنادی ارزش‌های باستان‌شناختی (حجت، ۱۳۸۰.ش)
محمدرضا رحیم زاده	ارزش‌های تاریخی	فرآیند ساخت اثر، تجدیدناپذیر و یگانه
	ارزش‌های فرهنگی	ارزش‌های اعتقادی، احساسی، هویتی
	ارزش‌های روز	ارزش‌های اعتقادی، عملکردی، مقطعی (رحیم زاده و نجفی، ۱۳۸۸.ش).
احمد نژاد ابراهیمی	ارزش‌های با ماهیت کاربردی	ارزش‌های کاربردی به بررسی کالبد بناها و تصویر ذهنی متخصصان و مردم عادی و برداشت‌های آنان و تاریخ می‌پردازد.
	ارزش‌های با ماهیت معنوی	زیر ارزش: ارزش آموزشی/ ارزش گردشگری/ ارزش اقتصادی/ ارزش فنی-ساختاری/ ارزش تاریخی/ ارزش هنری ارزش‌هایی با جنبه‌های غیرمادی و معنوی که به شناخت انسان و ابعاد جسمانی و روحانی او می‌پردازد.
		زیر ارزش: ارزش سیاسی/ ارزش اجتماعی/ ارزش عاطفی/ ارزش فرهنگی/ ارزش هویتی (نژاد ابراهیمی، ۱۳۹۲.ش).
عباس زاده و همکاران	ارزش‌های تاریخی	ارزش‌ها با رویکرد مفهومی: کیفیت ایده / کیفیت پدیده (طرح و اجرا)
		ارزش‌ها با رویکرد کالبدی: اصالت در مصالح / اصالت در طرح / رابطه با بستر طبیعی و فیزیکی / مهارت‌ها.
	ارزش‌های فرهنگی	ارزش‌های اعتقادی: ارزش دینی/ ارزش معنوی / ارزش سنت‌ها / ارزش نمادین و مذهبی.
		ارزش‌های احساسی: اعجاب / ارزش هنری / ارزش زیبای شناسی/ندرت/قدمت.
		ارزش‌های هویتی: هویت اجتماعی - ملی و محلی / هویت سکونت‌گاه.
	ارزش‌های روز	ارزش علمی-آموزشی / ارزش گردشگری / ارزش اقتصادی / ارزش عملکردی (عباس زاده و همکاران، ۱۳۹۶: ۴).

افراد	ارزش‌ها	مفهوم و زیر ارزش‌ها
لیچ (۱۳۹۶)	ارزش‌های نیرومند	ارزش‌هایی که وابستگی مستقیمی با شکل شهر دارند و می‌توان به گونه‌ای عملی به آن‌ها دست یافت و یا در غیر این صورت به دلایل عدم موفقیت پی برد؛
	ارزش‌های آرمانی	ارزش‌هایی قابل بیان و ارزیابی که مرتبط با شکل شهر هستند ولی به دلیل اینکه زیاد جدی گرفته نشده‌اند و تنها پوشش ظاهری بوده‌اند، به ندرت حصول یافته‌اند از جمله: رفع نیاز به خدمات، تأمین عدالت و برابری، کاهش مهاجرت، تأمین رفاه و آسایش و...؛
	ارزش‌های ضعیف	اهدافی که وابستگی به شکل شهر ندارند و به ندرت تحقق می‌یابند و اگر هم تحقق یابند اطلاعی از آن در دسترس نیست. هدف‌هایی که گاه ابهام‌آمیز و گاه امیدوارکننده و سوسه‌انگیزند، از جمله: تأمین سلامت روح، افزایش ثبات اجتماعی، افزایش حق انتخاب و تنوع، افزایش قابلیت انعطاف برای آینده و...؛
	ارزش‌های پنهانی	ارزش‌هایی که دارای همان قدرت هدف‌های اول هستند ولی کمتر به عنوان یک هدف عمده به آن‌ها نگاه می‌شود از جمله: حفظ کنترل سیاسی و یا حیثیت، بسط و اشاعه‌ی فرهنگ «پیشرفته»، تسهیل فرآیند مدیریت و برنامه‌ریزی و...؛
	ارزش‌های فراموش شده	ارزش‌هایی که امروزه به کلی به فراموشی سپرده شده‌اند و ارتباط آن‌ها با شکل شهر لااقل در مقیاس وسیع سیاست عمومی؛ مشکوک، غیرعملی و مبهم به نظر می‌رسد. البته لیچ موافق با تئوری‌های خیال‌پردازانه که دارای معایب دیرینه‌ای هستند، نیست

در مطالعات شهرسازی در واقع بیانگر رویدادهایی هستند که در بستر زمان (تاریخ)، حال حاضر و آینده بر اثر تأثیر می‌گذارد. این امر می‌تواند در بازه‌های زمانی مختلف گونه‌های متنوعی را به تصویر بکشد.

اگرچه ارزش‌ها مفاهیمی نظری هستند، اما در برخی از موارد در کالبد تجسم یافته و قابل درک می‌شوند. میراث معماری و شهرسازی امروزی به یک باره شکل نیافته است، بلکه بر پایه اعتقادات و یک بستر فرهنگی-اجتماعی از سنت‌ها و باورها شکل خاصی بر خود گرفته و با فرم‌هایی خاص به منصفه ظهور رسیده است. براساس مطالعات صورت گرفته ارزش‌های میراث معماری و شهرسازی در قالب ارزش‌های تجسم یافته در شهر در سه عنوان جای داده می‌شود: ارزش‌های فرهنگی-تاریخی، ارزش‌های کالبدی و ارزش‌های ادراک محیط پیرامون (Nejad Ebrahimi, 2015: 184).

برای شهر تعاریف و ابعاد گوناگونی بیان شده است. برخی شهر را از دیدگاه جمعیتی برخی از دیدگاه اقتصادی و عملکردهای شهری، برخی از دیدگاه کارکردهای صنعتی، علمی، سیاسی، مدیریتی و داشتن شهرداری و ... حقوق شهروندی بررسی کرده‌اند. از نظر پاتریس گدس نقشه شهر صرف خطوط منحنی یا راستی نیستند که جای فلان رودخانه یا کوه را معلوم سازد، بلکه خطوط هیروگلیف است که بشریت با آن تاریخ تمدن خود را نگاشته است. هرچه خواندن آن خطوط سخت‌تر باشد به همان درک معانی و مفاهیم آن بیشتر آشکار می‌گردد (پاکزاد، ۱۳۸۹: ۲۴۷). شهرها و میراث شهری نشانه‌هایی

تنوع در ارائه دسته‌بندی گوناگون در این حوزه را می‌توان در واقع نمادی از گستردگی در نوع نگاه دانست. همان‌طور که قبلاً نیز اشاره گردید دسته‌بندی‌های گوناگون این حوزه در واقع نشأت گرفته از فرهنگ جوامع، نیاز پژوهش و اولویت‌های ذهنی افراد بوده است و در هر پروژه و یا طرح با توجه به اولویت‌ها و اهداف پروژه می‌تواند تغییر بیابد. اما در حالت کلی اشاره به این مهم ضروری به نظر می‌رسد که نقطه اشتراک تمامی این دسته‌بندی‌ها و تقسیمات توجه به امر فرهنگ و تأثیر آن در جامعه در بستری تاریخی می‌باشد. آنچه در شناخت و بررسی ارزش‌ها بسیار مهم و اساسی است، شناخت ارزش‌های نشأت گرفته از فرهنگ‌های متفاوت، نیازهای جامعه موردبررسی به عنوان مکانیسم اصلی، وضعیت جامعه، اعتقادات و اولویت‌های ذهنی افراد نسبت به این موضوع که از چه زاویه و نظرگاهی و با چه هدف و برنامه‌های پژوهشی موردبررسی قرار گیرد، است.

۴- بحث و جمع‌بندی (استنتاج ارزش شهر ایرانی - اسلامی از منظر نظریه ادراکات اعتباری)

با ورود واژه ارزش به گنجینه لغات مورد استفاده در حوزه شهرسازی، به تبع آن دسته‌بندی‌های گوناگونی نیز از این واژه عنوان گردید. در میان همه گونه‌بندی‌های ارزشی صورت گرفته می‌توان به این مهم اشاره کرد که ارزش‌ها در شهرسازی به‌طور کلی در دو حالت متصور می‌شوند: ارزش‌های ذاتی و ارزش‌های ابزاری. ارزش‌ها

آشکار و کالبدی از فرهنگ جوامع هستند. به همین دلیل نمی‌توان آن‌ها را نشانه‌هایی صرفاً کالبدی و سطحی در نظر گرفت. میراث شهری برخاسته از ارزش‌های فرهنگی-اجتماعی نهفته در بستر جامعه است. حفاظت از میراث شهری در بیشتر طرح‌های مداخلاتی براساس چهارچوب کالبدی موجود در بافت می‌باشد. علاوه بر این در این مداخله‌ها بیشتر هدف جابجایی امکانات جدید در ساختار قدیمی و کهن بافت‌ها بوده و توجه کمتری و عملاً هیچ توجهی به ارزش‌های ناملموس نظیر فرهنگی و اجتماع صورت نگرفته است.

دین مبین اسلام در عرصه‌های مختلف زندگی انسان دارای اصول و معیارهایی است. بلاشک این معیارها شامل موضوع برنامه‌ریزی و طراحی شهری نیز می‌گردد (مرتضی، ۱۳۸۷: ۷). در مطالعات مرتبط با شهرهای اسلامی، می‌توان در مجموع دو گروه را برای نظریه‌پردازان و صاحب‌نظران این حوزه در نظر گرفت، گروهی موافق این قسم از شهرها بوده و گروهی در نفی آن برآمده‌اند. پس از ورود دین اسلام به سرزمین‌های مختلف تأثیرات متنوعی را به نمایش گذاشت.

از نظر خانم لیلا علی ابراهیم، متفکر مسلمان، شهرهای اسلامی را باید از طریق قرآن و حدیث تبیین نمود. زیرا بسیاری از آیات قرآن و احادیث بزرگان دین مملو از آموزه‌ها و دستورهای است که بر روابط اجتماعی بین افراد و نیز رابطه افراد با محیط اجتماعی تأکید کرده‌اند که به‌کارگیری این آموزه‌ها در تدوین نظام‌نامه و الگوهای رفتاری، مدل متمایزی از شهرنشینی را پیش روی ما قرار می‌دهد. به نظر وی شهر اسلامی یک نسخه عالی است که تاکنون دست‌نیافتنی بوده است (ربانی، ۱۳۸۵؛ بیات، ۱۳۹۳).

نقی زاده نیز اذعان دارد که برای ظهور شهر اسلامی، همانند ظهور هر شهری، انطباق و همپوشانی سه "فضا" یا سه عنصر، به‌عنوان "ارکان" آن ضرورت دارد. این سه فضا عبارتند از: فضای فکری، فضای عملی و فضای کالبدی. در حقیقت شهر اسلامی فقط کالبد نیست و علاوه بر "کالبد" دو مقوله مهم دیگر نیز در تعریف شهر اسلامی و تجلی آن ایفای نقش می‌کنند. اصلی‌ترین عنصر، انسان (مؤمن) است که البته مهم‌ترین مقوله مربوط به او نیز وجه فکری یا به عبارتی وجه ایمانی اوست. عنصر بعدی "قوانین" حاکم بر شهر و بر همه روابطی است که بین انسان‌ها (اعم از مدیر شهر و اهل شهر) و طبیعت و آثار انسانی حاکم‌اند. عمل و رفتار

مسلمانان (اهل شهر اعم از مدیران یا شهروندان) در این فضا شکل می‌گیرد. عنصر سوم "کالبد شهر" می‌باشد که متأثر از دو عامل دیگر به اضافه شرایط خاص محیطی، اقتصادی، فنی، علمی و هنری است (نقی زاده، ۱۳۸۹: ۶).

علامه طباطبایی نیز در تعریف شهر و جامعه اسلامی ویژگی‌ها، شاخصه و ارزش‌های آن مطالب مهم و قابل توجهی را مطرح کرده است. از نظر علامه شهر و جامعه اسلامی واجد یک نظم فطری بوده و قوانینی از جنس موضوعات ثابت و متغیر بر آن سایه افکنده است. انسان نیز به‌مثابه یک موجود اجتماعی نیازمند زندگی در چنین شهر و جامعه اسلامی می‌باشد (طباطبایی، ۱۳۸۷). از تعاریف آورده شده توسط علامه می‌توان به این مهم نیز اشاره نمود که ارزش‌هایی نظیر ارزش اجتماعی، ارزش عدالت، ارزش باور توحیدی وحدت به دفعات در نوشته‌های وی آمده است.

بسیم سلیم حکیم نیز در تعریف شهر اسلامی آورده است که مورفولوژی شهرهای اسلامی متأثر از دستورات و قوانین فراگیر اسلام در ابعاد اجتماعی، سیاسی و اقتصادی اسلامی است (حکیم، ۱۳۸۱). نجم الدین بemat "شهر اسلامی را جامعه‌ای متحد و گرم قلمداد می‌کند که تفکر توحیدی و باور الهی در آن بارزترین نمود است" (بemat، ۱۳۸۷). این تعریف از جایگاه ویژه ارزش توحیدی و خدامحوری در شهر اسلامی سخن می‌گوید که بسیار مهم و کلیدی است.

خالدیان و همکاران (۱۳۹۳) درخصوص شهر اسلامی به این مهم اشاره نموده‌اند: «شریعت و احکام اسلامی برای رشد انسان- شهر اسلامی ماهیت فرهنگی و اجتماعی دارد و عناصر کالبدی شهر در خدمت نظم اجتماعی، ساخت اجتماعی، سایر ابعاد شهری را معنادار می‌نماید» (خالدیان، ۱۳۹۳). به عبارتی می‌توان دین اسلام را دینی شهری-مدنی خطاب نمود که تمدن‌سازی نیز نموده است. شهرهای اسلامی نیز به تأثی از فرهنگ این دین و سنت‌های آن به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم و یا عینی و غیرعینی به ساختار خود شکل داده‌اند.

آنچه که نظریات مختلف پیرامون مفهوم شهر اسلامی برمی‌آید می‌توان به این موارد اشاره نمود: (۱) مهم‌ترین اصل و ارزش که در تمامی تعاریف شهر اسلامی بدان اشاره شده است، **ارزش باور توحیدی وحدت** می‌باشد که مهم‌ترین پایه بوده و به نوعی ساختار شهر اسلامی بر پایه آن بنانهاده شده است. (۲) **قوانینی**

که منتج از اصول و احکام ثابت می‌باشند، در حقیقت به ساختار شهر اسلامی نظم می‌دهد و آن را کنترل می‌کند.

عناصر و مفاهیم موجود در شهر که تذکردهنده انسان به اصول و ارزش‌ها باشند، به‌طور کوتاه متشکل از دو گروه طبیعی (آیات الهی) و انسان ساخته (سمبل‌ها و نشانه‌ها) هستند. منظور از سمبل‌ها و نشانه‌ها، شکل‌ها و آن دسته از عناصر شهری و اجزای معماری‌اند که در طول تاریخ برای اکثریت آحاد جامعه معنا و مفهومی به‌ویژه معنوی و روحانی خاص خود را دارند؛ مثل سیمای یک عنصر شهری همچون مسجد یا حسینیه، همجواری برخی عناصر شهری در یک مجموعه مثل مسجد، بازار، مدرسه و ... یا شکل‌هایی چون گنبد و قوس یا طرح‌هایی چون طرح‌های اسلیمی و یا حتی رنگ‌ها و بی‌رنگی‌هایی در شهر که می‌توانند ارزش‌هایی را برای مردم یادآوری نمایند (نقی زاده، ۱۳۷۷: ۷۸). در متون و منابع بسیاری در خصوص ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی سخن رانده شده و مؤلفه‌های مستخرج از منابع معتبر دینی، آیات و روایات و نمودهای موجود در شهرهای پیشین ارائه گردیده است.

بورکهارت (۱۳۴۶) در پژوهش خود ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی را در شش محوریت مطرح می‌کند: **عدل، شأن انسانی، هویت، زیبایی، تذکر وحدت.** مقام معظم رهبری نیز در سخنرانی خود در سال ۱۳۷۸ مختصات شهر ایرانی-اسلامی را مشتمل بر پنج دسته عنوان می‌کند. این دسته‌ها عبارتند از: **عدالت در تقسیم خدمات شهری، تأمین آرامش روحی و امنیت معنوی، ظهور و اعتلای مظاهر اسلامی و انقلابی، عمران و آبادی و زیبایی، حفظ طبیعت و صفای معنوی.**

در بخش‌های پیشین اقسام اعتباریات عمومی نیز بررسی و با توجه به آن‌ها، مبانی و مصادیق مطالعه شهری تبیین شد. در تعریف علامه از موضوع ارزش‌ها، وی از اصول صحبت می‌نماید که این اصول نیز در پژوهش حاضر تدقیق گردید. این مبانی مطالعه شهری و اصول ثابت در استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی راهگشا خواهد بود. اقسام اعتباریات عمومی در نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی در دو دسته: اعتباریات عمومی پیش از اجتماع و اعتباریات عمومی پس از اجتماع قرار داده می‌شود. **اعتباریات عمومی پیش از اجتماع** مشتمل بر: **اصل وجوب، اصل حسن و قبح،**

اصل آسان‌تر و سبک‌تر، اصل استخدام و اجتماع، اصل فایده و غایت در عمل و نهایتاً اصل اعتبار عمومی تغییر اعتبار؛ و اعتباریات عمومی پس از اجتماع نیز مشتمل بر: اصل ملک، اصل کلام-سخن، اصل ریاست و مرئوسیت، اصل امرونی و اصل تساوی طرفین می‌باشد. از سویی دیگر اصول ثابتی که علامه در تبیین و تدقیق موضوع ارزش‌ها ارائه می‌کند نیز در چهار محوریت قرار داده می‌شود: **حقوق خداوند، حقوق نفس، حقوق سایر انسان‌ها و حقوق خلقت زیست‌محیطی.** از کنار هم قرار گرفتن اقسام اعتباریات عمومی و اصول ثابت، مبانی مطالعه شهری استنتاج شد. این مبانی پنج‌گانه مطالعه شهری عبارتند از: **خدامحوری در تمامی وجوه شهری، وجود اصالت در جامعه، نیاز انسان به حضور در جامعه و ارتباط با آن، وجود ارتباط انسان با طبیعت (جهان-خلقت) و منزلت ادراکی-قداست انسان.** مبانی مطالعه شهری استنتاج شده از اقسام اعتباریات عمومی نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی و اصول ثابت وی، پایه و اساس استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی می‌باشد. هر مصداق خود زمانی که در قالب و بستر شهر ایرانی-اسلامی می‌نشیند ارزش‌هایی را نمایش می‌دهد که این ارزش‌ها، **ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی در شرایط مطلوب شهر** است.

اولین مبانی و مصداق مطالعه شهری خدامحوری در تمامی وجوه شهری است. خدامحوری و خداباوری ازجمله موضوعات مهم و کلیدی است که محوریت بنیادین مکاتب و روش‌های فلسفی خاصه نظریه ادراکات اعتباری می‌باشد. زمانی که این مصداق در شهر و جامعه انسانی مطرح می‌شود، خود منشأ **ارزش باور توحیدی وحدت** می‌شود که اصلی‌ترین نمود در ظاهر و باطن شهر اسلامی-ایرانیست. این ارزش به معنای محور بودن خداباوری در تمام وجوه شهری می‌باشد. وجود اصالت در جامعه نیز از دیگر مبانی و مصادیق مطالعه شهری است که در قالب شهری، جامعه را مرکب جمعی و حقیقی قلمداد می‌کند و ارزش‌هایی نظیر **ارزش عدالت و توزیع منافع، ارزش امنیت و مصالح جمعی** را معرفی می‌نماید. تأمین عدالت و امنیت نیز ازجمله مهم‌ترین ارزش‌ها در شهر ایرانی-اسلامی است. همان‌گونه که امام علی (ع) شهری که در آن امنیت فراهم نباشد را بدترین شهرها خطاب می‌نماید. ارزش سوم منتج از مبانی و مصداق مطالعه شهری اصالت

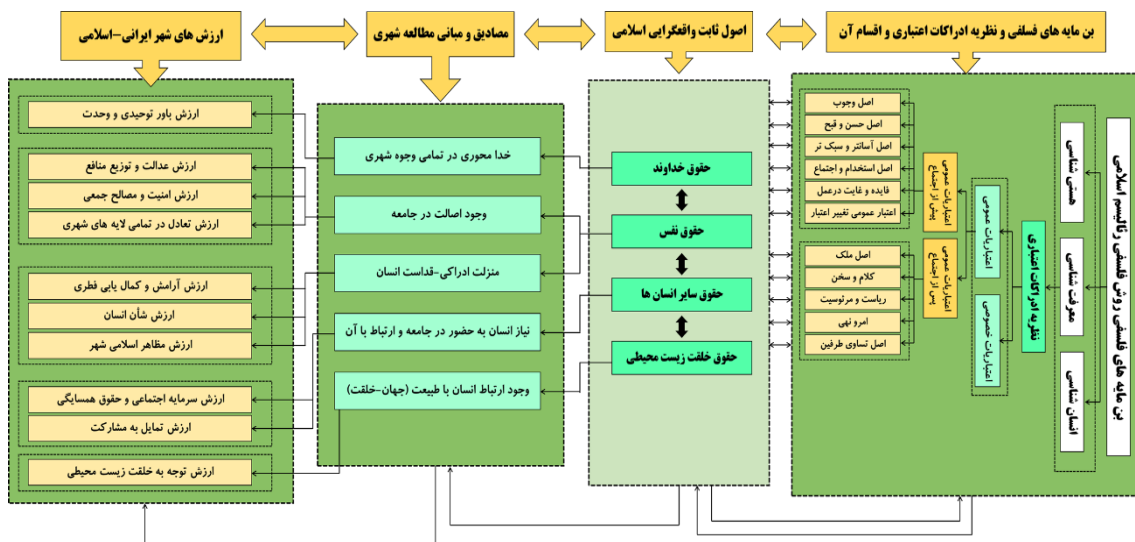
این ارزش‌ها در قالب ده ارزش شهر ایرانی-اسلامی از منظر واقع‌گرایی اسلامی (نظریه ادراکات اعتباری) می‌باشد. ذکر این مهم نیز ضروری است که مبانی و مفاهیم منجر به شکل‌گیری و ارائه اصول شده و مصادیق نیز شاخص‌ها را تبیین و تدقیق می‌نماید. این امر در شکل زیر نیز که فرآیند استحصال و استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی را نشان می‌دهد، رعایت شده است. به عبارتی دیگر مبانی و مفاهیم نظریه ادراکات اعتباری در درون خود پایبندی به اصول ثابت را مطرح می‌نماید. با توجه به اقسام اعتباریات عمومی نظریه ادراکات اعتباری و اصول ثابت، مبانی و مصادیق پنج‌گانه مطالعه شهری تبیین شده و ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی استنتاج شده است. شکل ۶ دستگاه استحصال و استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی را نشان می‌دهد.

اولین گونه ارزشی اشاره شده، **ارزش باور توحیدی وحدت** می‌باشد. این موضوع در سوره آل‌عمران آیه ۱۰۳ اشاره به آن شده است: «و همگی به ریسمان خدا (قرآن و اسلام و هرگونه وسیله ارتباط دیگر) چنگ زبید و پراکنده نشوید! و نعمت (بزرگ) خدا را بر خود، به یاد آرید که چگونه دشمن یکدیگر بودید و او میان دل‌های شما، الفت ایجاد کرد و به برکت نعمت او، برادر شدید! و شما بر لب خفره‌ای از آتش بودید، خدا شما را از آن نجات داد؛ این چنین، خداوند آیات خود را برای شما آشکار می‌سازد، شاید هدایت شوید» (اراک، ۱۳۹۷). این ارزش شهر ایرانی-اسلامی را می‌توان منتج از احکام و قوانین الهی دانست که اصلی‌ترین رکن در شهرهای ایرانی-اسلامی می‌باشد.

جامعه شهری که شامل رویدادها و پدیده‌های شهری است، **ارزش تعادل در تمامی سطوح و لایه‌های شهری** می‌باشد. این ارزش به معنای توجه به تمامی جوانب در ساختار شهر و جلوگیری از سطحی‌نگری می‌باشد. تأکید ویژه بر بررسی لایه‌های مختلف شهری و رعایت اصل تعادل از جمله تأکیدات اساسی در مباحث ادراکات اعتباری است.

مبانی و دلالت بعدی تمایل انسان به حضور در جامعه است. همان‌طور که در اصل استخدام و اجتماع و نتایج آن آورده شد، انسان موجود مدنی بالطبع بوده که تمایل به ارتباط با محیط و افراد پیرامون دارد. این تمایل به حضور انسان در جامعه **ارزش‌هایی نظیر ارزش تمایل به مشارکت، ارزش سرمایه اجتماعی و حقوق همسایگی** را مطرح می‌نماید.

مصدق دیگر، تمایل انسان به تعامل با طبیعت است که این مهم نیز **ارزش توجه به خلقت زیست‌محیطی** را در میان ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی قرار می‌دهد. منزلت ادراکی-قداست انسان نیز جزء مبانی و مصداق مطالعه شهری براساس نظریه ادراکات اعتباری می‌باشد. این مصداق مطالعه شهری نیز در بستر شهری، ارزش‌هایی نظیر **ارزش آرامش و کمال یابی فطری، ارزش شأن انسان و ارزش مظاهر اسلامی** شهر را ارائه می‌کند. منظور از مظاهر اسلامی در شهر در واقع نموده‌ها و مصادیق در کالبد و فضای شهر است. که هر لحظه انسان را به یادآوری و تذکر سوق می‌دهد.

شکل ۶- دستگاه استحصال و استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی از منظر نظریه ادراکات اعتباری، مأخذ: نگارندگان.

در رابطه با **ارزش عدالت و توزیع منافع** نیز آیات و روایات بسیاری را می‌توان موردتوجه قرار داد. در سوره حجرات آیه ۹ به موضوع عدالت اشاره می‌کند: «و اگر دو طایفه از مؤمنان با هم بجنگند میان آن دو را اصلاح دهید و اگر [باز] یکی از آن دو بر دیگری تعدی کرد با آن [طایفه‌ای] که تعدی می‌کند بجنگید تا به فرمان خدا بازگردد پس اگر بازگشت میان آن‌ها را دادگرانه سازش دهید و عدالت کنید که خدا دادگران را دوست می‌دارد».

یکی دیگر از ارزش‌های تبیین شده در این پژوهش **ارزش امنیت و مصالح جمعی** می‌باشد. این ارزش در شهر و مجموعه‌های شهری و خاصه ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی بسیار مهم و تعیین کننده می‌باشد. در سوره بقره آیه ۱۲۶ «و چون ابراهیم گفت پروردگارا این [سرزمین] را شهری امن گردان و مردمش را هر کس از آنان که به خدا و روز بازپسین ایمان بیاورد از فرآورده‌ها روزی بخش فرمود و [لی] هر کس کفر بورزد اندکی برخوردارش می‌کنم سپس او را با خواری به سوی عذاب آتش [دوزخ] می‌کشانم و چه بد سرانجامی است» به این موضوع اشاره شده است. ارزش امنیت و عدالت را می‌توان برآمده از احکام و قوانین الهی، احکام و قوانین نفس و احکام و قوانین سایر انسان‌ها قلمداد نمود. به بیانی دیگر موضوع عدالت و امنیت هم از حقوق خداوند بوده و هم خود انسان بدان نیاز مبرم داشته و هم انسان در رویداد حضورش در کنار سایر انسان‌ها به آن نیاز خواهد داشت.

در قرآن کریم سوره بقره آیه ۱۴۳ آمده است: «و همان‌گونه [که شما را به راه راست هدایت کردیم] شما را امتی میانه [و معتدل و پیراسته از افراط و تفریط] قرار دادیم تا [در ایمان، عمل، درستی و راستی] بر مردم گواه باشید و پیامبر هم گواه بر شما باشد. و ما قبله‌ای را که بر آن بودی فقط به خاطر این قرار دادیم تا کسانی که از پیامبر پیروی می‌کنند از کسانی که از اسلام و اطاعت پیامبر برمی‌گردند [و متعصبانه به قبله پیش از کعبه می‌مانند] معلوم و مشخص کنیم؛ گر چه این حکم جز بر کسانی که خدا هدایتشان کرده گران و دشوار بود. و خدا بر آن نیست که ایمان شما را تباه کند؛ زیرا خدا به همه مردم رؤوف و مهربان است»؛ این مهم نیز در مصداق **ارزش تعادل** خاصه در پژوهش حاضر در لایه‌های شهری است.

ارزش تمایل به مشارکت پنجمین گونه ارزشی

استنتاج شده است. در آیه ۳۸ سوره شوری آورده شده است: «و کسانی که [ندای] پروردگارشان را پاسخ [مثبت] داده و نماز برپا کرده‌اند و کارشان در میانشان مشورت است و از آنچه روزیشان داده‌ایم انفاق می‌کنند»؛ و یا در امام علی (ع) می‌فرمایند: «درخواست همکاری برای برپا کردن حق، نشانه دیانت و امانت [داری] است» تأکید ویژه بر امر مشارکت را به منصفه ظهور می‌رسانند و بر آن گواه هستند.

در قرآن کریم سوره نساء آیه ۳۶ بر اهمیت ویژه حقوق همسایگی-شهروندی اشاره شده است: «و خدا را پرستید و چیزی را با او شریک مگردانید و به پدر و مادر احسان کنید و درباره خویشاوندان و یتیمان و مستمندان و همسایه خویش و همسایه بیگانه و همنشین و در راه مانده و بردگان خود [نیکی کنید] که خدا کسی را که متکبر و خرفروش است دوست نمی‌دارد». این موضوع به **ارزش سرمایه اجتماعی و حقوق همسایگی-شهروندی** که ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی از منظر واقع‌گرایی اسلامی است، اشاره می‌نماید. ارزش بعدی **ارزش توجه به خلقت محیط زیست** می‌باشد. که در کتاب نهج الفصاحه «تحفظوا من الأرض فإنها أمکم (نهج الفصاحه / ۴۹۹)» این موضوع مورد اشاره قرار گرفته است.

ارزش آرامش و کمال یابی فطری در قرآن کریم و احادیث متعددی مطرح شده است. اینکه تمامی موجودات و ذرات در پی کمال هستند و حال انسان نیز از این قافله عقب نمانده و در پی کمال در حال گام برداشتن است. این کمال در مظلوفی تحت عنوان شهر در حال شکل‌گیری است و به عبارتی دیگر شهرها بستر کمال انسان هستند. آیه ۱۱ سوره فصلت و آیه ۳ سوره ملک نیز کمال یابی فطری انسان را مطرح می‌کنند.

قرآن کریم اشارات فراوانی به مقام انسان دارد و محیط مصنوع نیز باید به‌طور پیوسته بر مقام انسان تأکید کند و عاری از انحطاط و تحقیر باشد. در محیط عواملی که متضاد با شأن انسان هستند باید حذف شوند و کلیه مصنوعات در رشد و تعالی انسانی به کار روند. بدین ترتیب ابعاد و تناسب فضاهای متشکله در شهر مسلمانان فشاری را بر انسان تحمیل نمی‌کند و القاکننده آرامش، تعادل و توازن است. برای مثال انسان در هنگام حرکت در بافت‌های تاریخی احساس آرامش دارد و این حس آرامش را باید در معابر عمومی و فضاهای شهری نیز

داشته باشد (پورکهارت، ۱۳۴۶) و (توکلی و همکاران، ۱۳۹۶). این مهم نیز مصداقی در باب **ارزش شأن انسان** در میان ده گونه ارزشی استنتاج شده می‌باشد.

مظاهر اسلامی نیز یکی از ده گونه ارزشی در شهرهای ایرانی-اسلامی می‌باشد. در این نوع ارزش توجه به نموده‌های توحیدی دین مبین اسلام و احکام و اصول آن در فضا، کالبد و کارکرد شهر مطرح می‌باشد. به عبارتی دیگر در ساده‌ترین مثال می‌توان به وجود کالبد و کارکردی تحت عنوان مسجد اشاره نمود که مظهر باور توحیدی وحدت در جامعه اسلامی می‌باشد.

۵- نتیجه‌گیری

شهرها به‌عنوان مهم‌ترین دستاورد تلاش‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی انسان مطرح می‌شوند. به عبارتی دیگر، شهر، غنی‌ترین مکانی است که در گستره‌اش می‌توان به نشانه‌ها و موجودیت‌هایی دست یافت که محتوای تجربه‌های انسان‌ها را می‌نمایانند. حوزه ارزش خاصه ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی، از موضوعات بسیار مهم و کلیدی در عصر حاضر می‌باشد. این واژه در حوزه‌های مختلفی وارد شده و در هر حوزه با توجه به نیاز، تعریف و دسته‌بندی خاصی از آن صورت گرفته است. در پژوهش حاضر نیز با توجه به رویکرد نظری پژوهش که روش فلسفی واقع‌گرایی اسلامی و نظریه پژوهش نظریه ادراکات اعتباری می‌باشد، بر پایه نظریه ادراکات اعتباری و اقسام اعتباری عمومی پیش از اجتماع و پس از اجتماع و همچنین اصول ثابت رئالیسم اسلامی، مبانی و مصادیق مطالعه شهر تبیین شده است و براساس مبانی مطالعه شهر، ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی استنتاج شده است. نظریه ادراکات اعتباری از منظر اعتباریات عمومی بر دو قسم تبیین می‌شود: اعتباریات عمومی پیش از اجتماع و اعتباریات عمومی پس از اجتماع. اعتباریات عمومی پیش از اجتماع شامل شش اصل: اصل وجوب، اصل حسن و قبح، اصل آسان‌تر و سبک‌تر، اصل استخدام و اجتماع، اصل فایده و غایت در عمل و اصل اعتبار عمومی تغییر اعتبار و اعتباریات عمومی پس از اجتماع نیز مشتمل بر پنج اصل: اصل ملک، اصل کلام-سخن، اصل ریاست و مرئوسیت، اصل امرورنهی و اصل تساوی طرفین می‌باشند. از طرفی دیگر علامه طباطبایی در صحبت از موضوع ارزش‌ها آن‌ها را ملزم به رعایت اصول می‌کند و به زعم مطهری این اصول ثابت که ارزش‌ها ملزم به رعایت آن‌ها هستند

شامل: حقوق الهی، حقوق نفس، حقوق سایر انسان‌ها و حقوق خلقت زیست‌محیطی می‌باشد.

با توجه به مبانی و بن‌مایه‌های فلسفی روش فلسفی رئالیسم اسلامی خاصه نظریه ادراکات اعتباری و اصول مستخرج از آن، مبانی و مصادیق مطالعه شهری آورده شده است. این مبانی نیز با توجه به تعاریف مختلف از اقسام اعتباریات عمومی در نظریه ادراکات اعتباری و اصول آن استنتاج شده است. مصادیق و مبانی پنج‌گانه مطالعه شهری در پژوهش حاضر تحت عناوین: **خدامحوری در تمامی جنبه‌ها وجوه شهری، وجود اصالت در جامعه، نیاز انسان به حضور در جامعه و ارتباط با آن، وجود ارتباط انسان با طبیعت (جهان-خلقت) و منزلت ادراکی-قداست انسان**

ارائه شده است. مبانی و مصادیق مطالعه شهری نیز منجر به استنتاج ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی می‌گردد. به عبارتی دیگر این مبانی و مصادیق مطالعه شهری، زمانی که در بستر شهری واقع می‌شوند، نمود ارزشی پیدا می‌کنند. از این روی ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی با توجه به روش فلسفی واقع‌گرایی اسلامی خاصه نظریه ادراکات اعتباری، اصول ثابت شامل: **ارزش باور توحیدی وحدت، ارزش عدالت و توزیع منافع، ارزش امنیت و مصالح جمعی، ارزش تعادل در تمامی لایه‌های شهری، ارزش تمایل به مشارکت، ارزش سرمایه اجتماعی و حقوق همسایگی-شهروندی، ارزش توجه به خلقت زیست‌محیطی، ارزش آرامش و کمال یابی فطری، ارزش شأن انسان و ارزش مظاهر اسلامی شهر**. این ارزش‌های ده‌گانه شهر ایرانی-اسلامی، منتج از رویکرد نظری پژوهش و نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی است. توجه به زمینه و فرهنگ در بررسی ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی ازجمله نیازهای اساسی در تبیین این موضوع و از نوآوری‌های پژوهش حاضر می‌باشد که با بهره‌گیری از نظریه ادراکات اعتباری، سعی در ارائه ارزش‌های شهر ایرانی-اسلامی داشته و در این مسیر از دو فیلتر (اصول و حقوق ثابت و مبانی مطالعه شهری) در راستای انتقال مباحث فلسفی به مباحث شهری استفاده شده است. امید است با توجه و تأکید بیش از پیش بر مبانی زمینه‌ای در مطالعات خاصه در پژوهش‌های شهری، بتوان در راستای اتخاذ تصمیمات صحیح و کارا گام‌های مؤثری برداشت.

منابع و مأخذ:

- ۲۰- نقی زاده، محمد (۱۳۷۷): سیمای مدینه منتظران، دومین اجلاس دوسالانه بررسی وجودی حضرت مهدی (عج)، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان.
- ۲۱- نقی زاده، محمد (۱۳۸۹): تأملی در چیستی شهر اسلامی، مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، شماره ۱، صص ۱-۱۴.
- ۲۲- هاشمی، حمیدرضا (۱۳۸۷): نظریه ادراکات اعتباری و نتایج علمی و عملی آن، نشریه پژوهش‌های فلسفی، شماره ۲۰۵، صص ۱۵۶-۱۲۵.
- 1- Feilden, B.2003. Conservation of historic buildings, Butterworths & co (publishers) Ltd, London.
- 2- Nejad Ebrahimi, Ahad.2015. Effective Urban Values on conservation of historical contexts: The case of Isfahan-Iran, Archnet-iajr, volume9, Issue 1,181-197.
- 3- Randall, M.2002. Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices. Assessing the values of cultural heritage. Page 5-30.
- 4- Riegl, A 1996. The modern cult of monuments: It's character and it's origin. In N. Price et al(eds), Historical and philosophical issues in the conse rvation of cultural heritage. Los Angeles: The Getty Conservation Institute.
- 5- Rojas, Eduardo. 2002. Urban Heritage Conservation in Latin America and the Caribbean A Task for All Social Actors, Inter-American Development Bank Washington, D.C. Sustainable Development Department Technical Papers Series.
- 6- Throsby, D.2000. Economic and cultural value in the work of creative artists. In Marta de la Torre et.al (editor): Values and heritage conservation (p31-26). Los Angeles: Getty conservation institute.
- 7- Wells, J.2009. Historic Preservation Challenges to Collaboration with Other Disciplines, The Ethical Design od places.

- ۱- باقری، خسرو (۱۳۸۲): درآمدی بر فلسفه آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۴، ص ۴۸-۹.
- ۲- بورکهارت، تیتوس (۱۳۴۶): روح هنر اسلامی، ترجمه حسین نصر، هنر و مردم، شماره ۵۵، بهار.
- ۳- پورحسن، قاسم (۱۳۹۲): اعتباریات اجتماعی و نتایج معرفتی آن؛ بازخوانی دیدگاه علامه طباطبایی، نشریه حکمت و فلسفه، سال نهم، شماره چهاردهم، صص ۷۰-۴۷.
- ۴- توکلی نیا، جمیله و صرافی، مظفر و دستواره، فرشته (۱۳۹۶): تحلیل تطبیقی رهیافت‌های مرتبط با شهر ایرانی-اسلامی، نشریه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، شماره ۲۸، صص ۵-۲۰.
- ۵- حجت، مهدی (۱۳۸۱): میراث فرهنگی در ایران سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی. انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور (معاونت معرفی و آموزش).
- ۶- حناچی، پیروز و محمود پورسراجیان (۱۳۹۱): احیای بافت تاریخی با رویکرد مشارکت. تهران: دانشگاه تهران.
- ۷- رحیم زاده، محمدرضا و نجفی، مهنام (۱۳۸۸): جایگاه درک ارزش‌های ماهوی اثر تاریخی در روند احیای آن، نخستین همایش ملی شناخت و معرفی مزیت‌ها و ظرفیت‌های احیا و بهره‌برداری از اماکن تاریخی و فرهنگی، تهران.
- ۸- طباطبایی، سیدمحمد حسین (۱۳۵۰): اصول فلسفه و روش رئالیسم، مقدمه و پاورقی مطهری، جلد دوم، چاپ اول، قم: دارالعلم.
- ۹- طباطبایی، سیدمحمد حسین و مطهری، مرتضی (۱۳۶۸): اصول فلسفه جلد دوم، انتشارات صدرا: تهران.
- ۱۰- طباطبایی، سیدمحمد حسین (۱۳۷۵): ترجمه و تفسیر المیزان، محمدباقر موسوی همدانی، جلد سوم، قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- ۱۱- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۸۷): اصول فلسفه و روش رئالیسم، به کوشش سیدهای خسروی، قم: انتشارات بوستان کتاب.
- ۱۲- طباطبایی، سیدمحمد حسین (بی‌تا): اصول فلسفه و روش رئالیسم، مقدمه و پاورقی مطهری، شرکت سهامی عام، بیجا.
- ۱۳- عباس زاده، مظفر و محمد مرادی، اصغر و امیرکبیریان، آتس سا و آیشم، معصومه و سلطان احمدی، الناز (۱۳۹۶): ارائه مدل ارزش مینا به جهت کاربست ارزش‌های میراث معماری در اتخاذ شیوه‌های حفاظت، نشریه مرمت و معماری ایران، پذیرش شده در دست چاپ.
- ۱۴- فیلدن، برنارد و یوکا یوکیلتو (۱۳۸۲): ارزش‌گذاری به‌منظور حفاظت، ترجمه بهرام معلمی، مجله هفت شهر، سال چهارم، شماره ۱۲ و ۱۳.
- ۱۵- مرتضی، هشام (۱۳۸۷): اصول سنتی ساخت‌وساز در اسلام، ترجمه ابوالفضل مشکینی و کیومرث حبیبی، تهران: انتشارات مرکز مطالعاتی تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- ۱۶- مصلح، علی‌اصغر (۱۳۹۲): ادراکات اعتباری علامه طباطبایی و فلسفه فرهنگ، تهران: موسسه فرهنگی پگاه روزگار نو.
- ۱۷- مطهری، م (۱۳۶۲): جهان‌بینی توحیدی، تهران، صدرا.
- ۱۸- مولایی، اصغر (۱۳۹۶): تبیین نظم و پیچیدگی شهر از منظر واقع‌گرایی اسلامی (نمونه موردی: بازار شهر تبریز)، رساله دکتری شهرسازی اسلامی، استاد راهنما: دکتر محمدتقی پیربابایی، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اسلامی تبریز.
- ۱۹- نژاد ابراهیمی، احد و محمدرضا پور جعفر و مجتبی انصاری و پیروز حناچی (۱۳۹۲): ارزش و ارتباط آن با رویکرد مداخله در آثار فرهنگی-تاریخی. دو فصلنامه علمی-پژوهشی مرمت و معماری ایران ۶(۳): ۷۹-۹۸.

مدیریت شهری

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۲. بهار ۱۴۰۰

Urban managment
No.62 Spring 2021

۷۰